

Hungariae ea carmina legenda, quae Montesquieu tomo 3o, libro 29., capitulo 16o egregie scribit et quae testamentum politicum Josephi 2i tomo 2o eleganter deducit, b) ²⁵ Erudimini qui iudicate terram.

A törvényhozóknak munkáikban és műveikben ügyelniök kell arra, hogy általában kevés szóval fejezzék ki magukat, nemkülönben a következőkre: természet, értelem, igazság, igazságosság, szabadság, biztonság, tulajdon. Ezekből a szavakból fakad az egész emberi nem minden boldogsága. Azonkívül ajánlani kell a magyar törvényhozóknak azoknak a verseknek elolvasását, amiket Montesquieu 3. kötetének 29. könyvében a 16. fejezetben olyan remekül megírt és amit II. József politikai végrendeletének 2. kötete olyan szellemesen ad vissza: Művelődjétek ti, akik itélkeztek a földön.

KOMLÓS ALADÁR:

VERS A FÖLDESURAK ELLEN A XIX. SZÁZAD ELEJÉRŐL

Gyárfás Miklós író, körülbelül két évvel ezelőtt, egy budai antiquáriumban egy kézírásos régi verseskönyvet vásárolt. A 418 oldalas könyv — mint a „kegyes olvasó”-hoz intézett előszóból kiderül — Debrecen híres kollégiumában 1826-ban készült s magát meg nem nevező másolójának kedvenc verses és prózai olvasmányait tartalmazza. Legérdekesebb darabja *Az elnyomatott jobbágyok panasza földesurok ellen* c. költemény, a parasztsors egyik legjelentősebb megszólaltatása régi költészetünkben:

AZ ELYNYOMATTATOTT JOBBÁGYOK MIATYÁNKJA A FÖLDES UROK ELLEN

*Egy Fertelmes Nemzet szármozott közinkbe:
Tekints kegyelmesen hív könyörgésinkbe
Miatyánk!
A Te országból magokat hazudják
Lenni; Oh Fájdalom pedig azt se tudják
Ki vagy.
Magyarok Istene! Ki tudsz kegyes lenni!
E nemzetet kérünk, hogy ne hagyj bémenni
A Mennyekbe.
Rút gonoszságokat említvén meghülök;
Mert nem találkozik talán, ki közzülök
Megszentellessék.
Ha mind keresnénk is, mégsem találtatnék
Oly nemzet, mely által inkább motskollatnék
A Te neved.*

b) Kihúzza: *Recommendatur praeterea pro lectione libri sequentes.*

²⁵ Montesquieu *De l'esprit des lois* c. munkája XXIX. könyvének 16. fejezete általában a törvényhozóhoz szól és azokat a szempontokat sorolja fel, amelyeket valamely törvény megszövegezésénél szem előtt kell tartaniok (Choses a observer dans la composition des lois). — A *Testament politique de l'empereur Joseph II. roi des Romains* (I—II. Bécs, 1791) c. munka, a címe alapján seithető vonatkozásoktól teljesen eltérően, az európai népeknek a zsarnok uralkodók elleni harcáról nyújt ismertetést, s közben a francia felvilágosodás, sőt már a forradalom eszméi alapján, jellemzi a despotizmust, vázolja a minden polgárt megillető szabadságjogokat, legvégül pedig leközi a francia forradalomnak az emberi jogokról szóló deklarációját. Martinovics Ignác 1795-ben a bíróság előtt azt vallotta, hogy ő a munka szerzője, ez azonban egészen valószínűlen. (ld. Benda Kálmán. *A magyar jakobinusok iratai*. II. Bp. 1952. 771. l.) A Montesquieu idézett fejezetében mondottakkal azonban nem foglalkozik a *Testament politique*. Lehetséges, hogy Hajnóczy a II. kötetben található általános fejtegetésre gondolt, mely „Coup-d'oeil sur les causes générales qui entretiennent les gouvernements dans leurs vices et sur les obstacles qui supposent a une réforme” címen hosszasan fejtegeti, hogyan kell a kormányzatoknak a reformok útjában lévő akadályokat elhárítaniok. (II. 328. s. köv. l.)

Paraszt! így kiált fel, segítni Istentek
 Nem tud, hanem hamar, ami van mindentek
 Jöjjön el (nékünk).
 Amít szemmel látnak, kézzel takarítják,
 Mint annyi Tolvajok ölnek és pusztítják
 A Te országot.
 Nagy Isten! Adjad, hogy pusztulni láthassuk
 E gonosz nemzetet s örömmel mondhattuk
 Légyen meg a Te akaratod.
 Mihelyt éhség miatt őket repedezni
 Látjuk, mindjárt kész lesz lelkünk örvendezni
 Miképpen Mennyben.
 Nincsen csak egy jó is azon nemzetségbenn
 Nem érdemelnek ők lakást a Mennyégbenn,
 Úgy itt e földön is (sem).
 Ha tettetik kiűznek minket házainkból
 Erővel kivonják a mi szájainkból
 A mi mindennapi kenyerünket.
 Küld ki hát közülünk e rút nemzetséget
 Szabadíts meg tőle és a békességet
 Add meg minékünk ma.
 Sokszor elkövetetett rossz cselékedet
 A káros vakbuzgó magaszertet
 És bocsájd meg
 Ezeket méltatlan bajosan szenvedjük.
 De ha ellentállunk bizon megfizetjük
 A mi vétkeinket.
 Szegény házainkhoz igen gyakran járnak
 Feleségeinkkel olyan bátran hálnak
 Mint mi is.
 Vagy akarjuk vagy sem el kell aztat nézni
 Nékiek nem mervén mord teremtetézn
 Megbocsátunk.
 Partozunk is vele, hogy mi megengedjük
 S terhes hibáikat gyakran megszenvedjük
 Ellenünk vétkeseknek.
 Ha egyhelyt megunják mindjárt jelpakolnak
 S páltzájokkal reánk vervén parantsolnak
 Ne! Vigy minket!
 Mihelyt a mezőre kithetnek minket
 Viszik az eblelkük feleségeinket
 A kísértetbé. Oh Isten!
 Oh Isten! Kegyelmed álljon el mellőlök
 Ne sanyargasd gyászos életünket tőlök
 De szabadíts meg
 Köztök a bűn többről többre szaporodik
 Annyira, hogy lelkünk igen iszonyodik
 A gonosztól.
 Ne engedd, hogy többé ők uralkodjanak
 Hogy magyar népeddel így trágárkodjanak
 Mert Tiéd az ország
 Innen könnyen őket Te elkergetheted
 Méltó haraggal semmivé teheted
 Tiéd a hatalom.
 Ha e gaz nemzetet innen elpusztítod
 Nyomorult házunkat tőle megtisztítod
 Tiéd a dicsőség.
 Szánd és szabadítsd meg magyar nemzetedet
 Hogy szives örömmel dicsérje nevedet
 Mindörökké.
 Hallgasd meg Nagy Isten! szives kérésönket
 És tégyed boldoggá szegén nemzetünket
 Ámen.

A vers származásának nyomozása során kiderült, hogy *Az elnyomtatott jobbágyok panaszáinak* nem ez az egyetlen ráánkmaradt szövege: meglehetősen el volt terjedve a múlt század elején a debreceni református diákok kéziratosa gyűjteményében. Így megtaláljuk a debreceni kollégium könyvtárában Sárvány József Mindenés gyűjteményében (1831) R 797 sz. alatt, az ugyanott cím és másoló megnevezése nélkül R 607/b sz. alatt őrzött kéziratosa könyvben, a pesti Széchényi-könyvtár kéziratárának *Oct. Hung. 360 I. sz.* kötetében, s minden bizonnyal megvan annak a hasonló eredetű jó 70—80 kéziratosa könyvnek némelyikében is, amelyek átvizsgálása egyelőre még nem történt meg. Mi több, egy ízben már az irodalomtörténetben is felbukkant egy kicsit, amennyiben Molnár Pál *Debrecen o régt magyar irodalomban* c. könyve (Magyar Irodalmi Ritkaságok 58. sz., 1941.) közli az elejét és a végét, jellemző módon elhagyva azonban a versnek konkrét vádakat tartalmazó derekát, 19 versszakot.

E lelőhely alapján meglehetősen pontosan meg tudjuk jelölni a költemény társadalmi és időbeli származását. Kétségtelenül egyik darabja ez annak a református diákköltészetnek, amely 1780—1835. közt virult a debreceni és sárospataki kollégiumokban. Kutatói szerint ez az irodalom a XVIII. század vége felé jött létre, mint a kollégiumi poeticae classis latin verselési gyakorlatainak megmagyarosodása, kezdetben sablonos alkalmi versekben jelentkezett, később azonban a felvilágosodás korszellemének bátorítására és Csokonai fel-szabadító példájára magyarosabbá, személyesebbé és több társadalmi valóságot hordozóvá vált. Olykor rebellis politikai, felekezeti és szociális célzatossága (máskor meg Irágár hangja) miatt illegális irodalom volt ez, nem kerülhetett szélesebb nyilvánosság elé, de a magyar olvasmányokra szomjazó diákok annál több örömet találtak benne.¹ Különös jelentőséget ad e kollégiumi irodalomnak, hogy híd volt egyrészt Csokonai és Arany közt, másrészt az irodalom és a nép közt, amelyek közt közvetítő szerepet játszott. Az itt közölt versről is jogosan feltételezhetjük, hogy Arany ismerte, s az sem lehetetlen, hogy valamilyen formában a népköltészetbe is leszivárgott.

Az elnyomtatott jobbágyok panasza — mint nyelvi és verselési tulajdonságai mutatják — a XIX. század első évtizedében született. Kortársa tehát Fazekas Mihály *Ludas Matyi-jának*, mely szintén a kéziratosa diákgyűjteményekben szerzi első népszerűségét és *Tiborc panaszáinak*; a magyar jobbágysorsot kifejező ez epikai és drámai remek szerényebb, de nem igénytelen lírai párjaként a magyar jobbágysors amaz újabb leromlását tükrözi, amely a múlt század első évtizedeiben következett be. A jobbágyok keserűségének és gyűlöletének lángja elnyomói ellen régi irodalmunkban sehohsem lobban fel olyan nyíltan, mint itt. A vers egyenesen a földesurak pusztulásáért sóvárog és fohászokodik. E gyűlöletre jellemző, hogy úgy beszél az urakról, mint egy más, „fertelmes nemzet”-ről; ha isten megszabadítja tőlük a jobbágyokat, ezzel a magyar népet, a magyar nemzetet szabadítja meg. Az olvasóban e helyeknél felmerülhet a gondolat, hogy a vers talán a német földesurak ellen irányul. Ez az értelmezés azonban — ha nem vetem is el teljesen — alighanem helytelen. Nem beszélve ugyanis arról, hogy a „nemzet” szó a régi magyar nyelvben nem jelentett nyelviileg elhatárolt közösséget, a cím kétségtelenül teszi, hogy tekintet nélkül a nyelvre, itt a jobbágyok és földesurak ellentétéről, osztályok harcáról van szó. A sérelmeket a vers nem részletezi úgy, mint a máshonnan ismert paraszti versek. De a jobbágyi kiszolgáltatottság két oldalára rávilágít: arra, hogy a földesúr aggálytalan, szemérmetlen kegyetlenséggel fosztja meg a parasztot csekély javaitól és — amit más versek nemigen emlegetnek — arra, hogy a paraszt felesége is szabad prédája az úr parázna kedvének.

De a vers dokumentuma annak is, hogy a paraszti származású értelmiség hangot kezd adni a jobbágyság panaszaiknak. Megkülönböztető tulajdonsága ugyanis, hogy több benne az irodalmi tudatosság, a művészi elem, mint a parasztsors korábbi ismert megszólaltatásai-ban. Az elnyomott nép panaszaik és szabadságtörekvéseinek vallási mezbe öltöztetése régi hagyomány; de ez a vers játékosan s érezhetően a játék örömeivel, sőt néha szellemesen szövi azokat a Miatyánk szavaiba, jeléül, hogy versírásban gyakorlott ember műve, akinek nyilván nem ez az egyetlen irodalmi kísérlete. Ez esetben azonban valószínű, hogy a versben kimondott tapasztalatot és érzést sem ez egyetlen alkalommal foglalta írásba. Fel kell tételeznünk, hogy Debrecenben a XIX. század elején egy népi származású diákköltő élhetett, aki bizonyára több ízben hangot adott a nép érzéseinek. Számos hasonló verse lappanghat még a kéziratosa könyvekben. A gyűjtemények másolóját és olvasóját persze éppúgy nem érdekelte a szerző kiléte, mint egy népdal éneklőjét a nóta szerzője. Számunkra azonban izgalmas és szép feladat volna az ismeretlen diák rejtőző, szétszórt műveinek felkutatása és egyelőre homályba burkolt alakjának megrajzolása.

¹ Otrókoesi Nagy Gábor: *Református kollégiumi diákirodalom a felvilágosodás korában*. Debrecen, 1942., továbbá Molnár Pál: *Debrecen a magyar irodalom történetében*, 1911. és id. mű.